

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal Of Social Sciences Institute

**VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
*THE JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
INSTITUTE***

ISSN: 1302-6879

DERGİMİZ

DergiPark
AKADEMİK
Tübitak DergiPark

Google
akademik

TARAFINDAN TARANMAKTADIR

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİDİR

YIL/YEAR: 2018 SAYI/ISSUE: İSLAM KONGRESİ ÖZEL SAYISI

MEVLANA'NIN MESNEVİ'SİNDE ANLAŞILABİLİRLİK VE BİRLİK MESELELERİ

THE PROBLEMS OF MUTUAL UNDERSTANDING AND SOCIAL UNION IN RUMI'S MATHNAWI

Yrd. Doç. Dr. Svitlana NESTEROVA

ArtvinÇoruhÜniversitesi

nesterova@artvin.edu.tr

Özet

Bilindiği gibi İslam bir birlik dinidir ve bu anlayış İslam'ın Tek Tanrılı Dinî inancın olması yanı sıra toplumda birlik ve beraberliği sağlamanın gerektiğini öngörmektedir. İnsanlar arası uzlaşma sorunu birçok İslam düşünürü tarafından ele alınmıştır. Bir dini ve felsefi eser olan "Mesnevi"de Mevlana toplumdaki çatışma ve anlaşmazlığın nedenlerini ve bunların üstesinden gelmenin yollarını araştırır. Ona göre, insanlar arası birlik yalnızca olarak ortak dini hedeflerine yöneldikleri ve ortak anlamları etrafında toplandıkları zaman sağlanabilir. Birliği tehdit eden hususların arasında ise başta dünyayı algılama ve anlama biçimimizdeki farklılıklar yer almaktadır. Mevlânâ dilin, söz konusu farklılıkları aşmayı yardımcı olabilecek benzersiz bir araç olduğunu düşünmektedir. Mevlânâ'nın eserlerinde, dil için hem övgüler hem de keskin eleştiriler bulmak mümkündür. Mevlânâ dil olgusunu farklı boyutlarıyla incelenmeye alır. Mevlânâ toplumda iletişim sağlanmasında, dünyadaki nesnelere ile olayları kavramamızda ve gelenek süresince bilgilerin nakledilmesinde dilin önemli bir işlevi olduğunu belirtmektedir. Ne var ki, dile mahsus olan muğlaklık, bazen insanlar arasındaki iletişimi neredeyse imkânsız hale getirebilmektedir. Bu nedenle düşünür, dilin ve sözcüklerin mana aktarma konusundaki kabiliyetini eleştiriye tabi tutmaktadır. Yanlış anlaşılmayı önlemek ve başka insanların sözlerini doğru anlayabilmek için Mevlânâ ayrıca bir dizi metodolojik öneri ileri sürmektedir. Böylece Mevlânâ'ya göre, toplumsal uzlaşım dilsel iletişim sürecinde ortak hedefler ve değerler etrafında toplanmak şartıyla sağlanır.

Anahtar Kelimeler: Anlama, İletişim, Dil, Birlik, Mevlana

Abstract

Islam is known as the religion of unity, that means not only believing in One Unique God but also forming a United human community. The problem of reconciliation between people was treated by many Islamic thinkers. In the philosophical and religious poem of "The Mathnawi-i Ma'navi" Celaleddin Rumi examines causes of conflict and disagreement in a society, as well as ways to overcome them. According to him, unity is only obtainable if humans as a global enjoy a common divine goal and share common meanings. An obstacle to human unity stems from the way we perceive and understand the world. Rumi considers language a unique tool that can help bridge the differences. In Rumi's works, one can find both praise and sharp criticism for the language. Rumi takes language into consideration in different views: as a tool of communication, as a tool of self-expression, as a tool for transferring knowledge, as a tool for discovering the world, and, finally, as a tool of getting Divine Truth. However, sometimes the ambiguity of language makes the communication between people nearly impossible. So Rumi critically examines the words and language concerning their ability to convey the meaning. In order to avoid misunderstanding Rumi expounds some methodological instructions for the correct interpretation others' words. Thus social cohesion is achieved through unification around common goals and values in the process of language communication.

Keywords: Understanding, Communication, Language, Unity, Rumi

Giriş

Tasavvufun insanlığın tefekkür mirasına kazandırdığı değerli katkılar arasında, özgün metafizik ve epistemolojik anlayışların yanı sıra ahlak öğretisi önemli bir yer tutmaktadır. Ahlak, en geniş anlamda, bir insanın başka bir insana veya başka insanlara karşı sergilediği tavır ve davranışı belirleyen kurallar bütünü olduğu için, herhangi bir toplumsallığın ve beraberliğin temelini oluşturmaktadır. Tasavvufta ahlak daha da geniş ve bütünleyici öğreti olarak karşımıza çıkar, çünkü insanın kendi kendisine karşı tutumunu (nefsi mücadele) ve dış âleme karşı tavrını belirlemekle birlikte insanın Yaradan'a doğru yönelişini ve adanışını da kapsamaktadır. Bu açıdan baktığımızda

Tasavvuf, çeşitli ilişkiler ağı içinde özel bir iletişim halinde bulunmayı teşvik etmektedir.

Tasavvufun toplumsallık olgusuyla olan bir başka alakası ise onun sosyal biçiminden kaynaklanmaktadır. Tasavvuf öğretisi asırlar boyu tarikatlar olarak adlandırılan özel sosyal yapılar içinde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. Ortak hedef ve değerler etrafında toplanan insanları birleştiren ve hiyerarşik yapıya sahip olan söz konusu örgütler, uyumlu ve işlevsel bir topluluk modelini temsil etmekteydiler (Green, 2012:81-91).

Yukarıda belirtilen hususlar ışığında, toplumsal birlik ve uzlaşım meselesini araştıranlar için tasavvuf öğretisinin değerli bir fikir kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmamız, toplumsal birlik ve söz konusu birliğin ön şartı olan anlaşılabilirlik problemine, Mevlana'nın şaheseri *Mesnevî* perspektifinden bakmayı amaçlamaktadır.

Mesnevî, kendi zamanının en bilgili ve istidatlı kişilerden biri tarafından yazılmış, Doğu'nun hikmetini ve düşünce hazinesini içinde barındıran olağanüstü bir yapıttır (Fürûzanfer, 1989:72). Sanatın zirvesine ulaşan edebî üslupla, eleştirel ve eğitici bir tarzda yazılmış olan *Mesnevî*, o asrın kültürel, toplumsal ve dinî yaşamını yansıtmaktadır. Eserin yazılış döneminin zamansal olarak bize uzak olmasına rağmen, Mevlana'nın yaşadığı çağ ile günümüz, birçok husustabirbiri ile benzeşmektedir. Bu benzerlikler arasında, siyasi haritanın tekrar biçimlendirilmesi, büyük göçler ve istilalar, farklı kültürel, etnik ve dini gruplar arasındaki çatışmalar ve anlaşmazlıklar sıralanabilir.

Mevlânâ, "*Ruhların cilâsı olan Mesnevî'yi*" (1945:c II:1) insanların manevî gelişiminin kılavuzu olarak takdim etmektedir. Eğitici amaçlar doğrultusunda yazılan eser, okurun adabını, tutumunu ve kişiliğini oluşturmayı teşvik etmekle birlikte, değişen şartlarda hayatta kalmayı sağlamak adına çağın problemlerine yönelik çözüm önerilerini sunmaktadır. Bu anlamda, düşünürün eserlerinde hoşgörü, sabır, tevazu ve cömertlik gibi değerlere ısrarla yapılan vurgu bir tesadüf değil, çağın icabıdır. Mevlana'nın toplumsal uzlaşmaya yönelik çağrılarını hakkında birçok yazı ve değerlendirme yapılmıştır. Buradaki araştırmamızda ise daha çok söz konusu problemlerin metodik boyutu ve sürecin ayrıntıları üzerinde durulacaktır. Başka bir deyişle, Mevlana'nın toplumsal birliğin sağlanması konusundaki görüşlerine yer verilecektir. Toplumsal birliğin, toplumsal etkileşim sürecinde olduğu olgusuna dayanarak, söz konusu etkileşimde dilsel (1) ve dilsel olmayan (2) iletişimin rolünü ele alacağız.

Mevlana'da İletişim ve Dil

Dilbilim araştırmaları, dilin, doğası itibariyle toplumsal iletişim sürecinde geliştiğini göstermektedir: "*Dil bir gösterge dizgesidir. Gösterge olabilmesi için hiç değilse iki kişi arasında bir anlaşma bulunması gerekiyor.*" (Vendryes, 2001:15). Mevlânâ, ayrıca dil ile bilginin ancak toplumsal etkileşimde oluşabileceğini söylemektedir: "*Dal, kendiliğinden ses verir mi hiç? Ey inanılır adam, o ses, başkasının sesinin aksidir. Senin sözün de onun gibi işte; başkalarının sesinin aksi. Bütün işin gücün hep böyle aksine ve aykırı. Kızgınlığın da başkalarının aksine, zevkin de.*" (Mevlânâ, 1945:cVI:371).

Mevlânâ'nın gösterdiği dil hâkimiyeti, yalnız yeteneklerine bağlı kalmaksızın, düşünürün dilin yapısı, işleyişi, işlevleri, tehlikeli ve avantajlı özellikleri konusundaki bilgilere sahip olduğunu; dili ihtiyatlı ve bilinçli olarak kullandığını göstermektedir. *Mesnevî*'nin sayfalarında dilin fonksiyonlarına, doğru anlama ve anlaşılma

problemlerine geniş yer verilmesinin pratik bir hedefi vardır. Mevlânâ, yaklaşık yirmi beş bin beyitten oluşan Mesnevi'de yoğun olarak sembolleri, temsilî ifadeleri, hikâye ve benzetmeleri kullanmaktadır. Eserde yer alan remiz ve hikâyeler, kıssadan hisse çıkarmak için, birer vasıta olarak kullanılmıştır. “*Şimdi hikâyenin zahirini dinle, fakat taneyi samandan ayır ha!*” (Mevlânâ, 1945:cII:16). Ne var ki, söz konusu eserin içerdiği derin manevî bilgilere ulaşılması, büyük ölçüde, eserin dokusunu oluşturan sembolik dilin anlaşılabilmesine ve bu dilin çözümlenmesine bağlıdır.

Eserin farklı seviyelerdeki okuyucular tarafından anlaşılabilmesi için Mevlana, Mesnevi'nin ana metnine paralel olarak anlatım boyunca mecazi ifadelerin analizinde uygulanması gereken birtakım teknikleri önererek, söz yerindeyse bir “anlama metodolojisini” sunmaktadır. Söz konusu metodolojinin uygulanma alanı sadece yazılı metinlerin yorumlanmasıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda bu metot, her tür insanî iletişimi kapsamaktadır. Okuyucuya anlama tekniğini sunarken Mevlânâ, sadece Mesnevî'yi değil, etrafımızdaki dünyayı, hayatımızdaki ilişki ve olayları da anlamayı öğretmektedir. Mevlânâ'nın amacı, yalnız eseri ve içeriğini okutmak değil, aynı zamanda okumayı öğretmek, okumayı , anlamayı ve başka insanlarla anlaşmayı bilen bir insan yaratmaktır.

Mevlânâ ve diğer mutasavvıflar, söze karşı hassasiyet göstermek gerektiğini belirterek, dilin asıl hizmet alanını sınırlayıp, getirdiği fayda ve yarattığı tehlike konusunda uyarıda bulunmuşlardır. ‘*Âdemoğlu dilinin altında gizlidir*’ (Mevlânâ, 1945:cII:65) diyen Mevlânâ; dilin, insan varlığını belirleyici bir etken olduğunu belirtmektedir. Tek başına bir değer taşımamakla birlikte dil, insanın dünyayı anlamasında ve kendini ifade etmesinde vazgeçilmez ve çok değerli bir vasıta olmaktadır.¹

Mevlânâ'nın dil konusundaki görüşünün özü şöyle ifade edilebilir: Bu dünyada insan olabilmek ve dünya bilgilerini elde etmek için dil kullanımı zorunludur; ancak metafizik değerlerin kavranması konusunda dil aciz kalır. Dolayısıyla, insanın manevî gelişimi, dili özümledikten sonra, dilin sınırlarını aşmak suretiyle gerçekleşmektedir. Mevlânâ'nın metaforik tasvirinde “hakikate perde olan dil”, aynı zamanda insanın “gönlüne bir pencere olmaktadır”. Bundan dolayı, Mevlânâ'nın dil hakkındaki görüşlerinde, hem övücü, hem de eleştirici ifadelerle rastlamak mümkündür: “*Ey dil, sen hem bitmez tükenmez bir hazinesin; hem dermanı olmayan bir dertsin! Hem kuşlara çalınan ıslık, yapılan hilesin; hem yalnızlık ve ayrılık zamanının enisisin!*”²(Mevlânâ, 1945:cI:136).

Dilin Sağladığı İmkânlar

Mevlânâ, dünyadaki nesnelere ve olayları kavramamızda, toplumda iletişim sağlanmasında ve gelenek süresince bilgilerin nakledilmesinde dilin önemli bir işlevi olduğunu belirtmektedir.³ Mevlânâ için dil; söz, duygu, düşünce ve isteklerimizi

¹ Mutasavvıflar için dil; toplumsal iletişim ve dünyevî bilgilerin eğitim aracı olmasında, bir de geleneklerin muhafaza edilmesinde büyük bir öneme sahip olup; Mukaddes Kitapların ve vahiylerin dili olarak kutsallığını korumakla birlikte, ontolojik ve gnoseolojik araştırmalarda yeterliğini ve mutlakiyetini kaybetmemektedir. Söz konusu yaklaşım, dil üzerine eleştirel analizlerin yapılmasına imkân verdiği gibi, çoğu zaman dili hor görmelerine sebep olmuştur.

² Gazalî de dilin benzer bir tanımını vermektedir: “*Dilin kendisi küçük olmakla beraber gerek taat ve gerek isyânı büyüktür. Cirmi küçük, fakat cürmü büyüktür. Zira kulun küfür ve şehadeti ancak dilindeki ifadesinden anlaşılır. Küfür, isyanın, iman taatın son haddidir... İlmî şamil olduğu her şeyi dil ifade eder.*” Gazalî: “*İhyâu'Ulûmi'd-Din*”, c. 3, s. 245.

³ Söz konusu hususlar, iletişim alanında yapılan çağdaş araştırmaların sonuçlarıyla de örtüşmektedir. Bkz.: Aysel Aziz: “*İletişime Giriş*”, (Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2010), s. 67-68.

iletmede bir vasıta. Bir başka ifade ile dil, içimizdeki düşünceleri dışa vurmada bir araçtır(Emiroğlu, 2002:33).

Mevlânâ, “*Bu dil, can kapısına perdedir. Bir rüzgâr esti de kapıyı kaldırdı mı evin içinde ne varsa görürüz*” (Mevlânâ, 1945:cII:65) der. Ona göre insanlar gözlerinde görünür, sözlerinden anlaşılır. Karşınızdaki insanın kişiliği, bilgi birikimi, tecrübesi, tutumu ve niyeti, onun dilsel ifadelerinden anlaşılabilir.

Buna benzer bir şekilde, dilin “örtücü” özelliğini hedef alan bir ifadede Mevlânâ; dili tencerenin kapağına benzetmektedir: “*Yahut da dil, tencerenin kapağına benzer. Oynadı, açıldı mı içinde ne yemek var, anlarsın...*” Ancak dinleyenin, bu tür analizi yapabilmesi için kendisinin de belirli bir bilgi donanımına sahip olması gerekmektedir: “*Aklı keskin adam, tencerede tatlı yemek mi var, sirkeli ve ekşi aş mı? Dumanından anlar.*” (Mevlânâ, 1945:cVI:390). Mevlânâ’ya göre, dil vasıtasıyla muhatap kişi; ifade edilen konunun dışında ayrıca söz konusu bilgiyi aktaran kişi hakkında da kanaat oluşturma imkânını bulmaktadır. Bunun yanında, konuşma eylemi, aktarılan bilgilerin niteliği konusunda bilgi edinmemize yardımcı olmaktadır: “*Hattâ söz, yalan bile olsa sözdeki koku, onun doğru yahut yalan olduğunu haber verir.*” (Mevlânâ, 1945:cVI:389). Mevlânâ, insanın niyetini ve mahiyetini, onun davranış ve ifadelerine göre değerlendirmeyi önererek “*İş ve söz, iç’in tanıklarındır. Bu ikisine bak da iç’in nasıl anla*” (1945:cV:23)der.

Dilin diğer bir önemli işlevi, düşüncelerimizi şekillendirmede ve açığa çıkarmada ortaya çıkmaktadır. Mevlânâ’ya göre, dil olmadıkça gördüğümüz ve hissettiğimiz şeylerin anlamını kavramamız mümkün değildir: “*Harf ve ses vasıtası olmadıkça söz güneşinin pırlıltısı da peyda olmaz. Her zaman varsa da o latif, görünmez buyrulduğu veçhile, görünmesi için kesafet lazımdır.*” (Mevlânâ, 1958:255). Mevlânâ, dilin açıklayıcı veya yol gösterici olma gibi olumlu niteliklerinin bulunmasına karşın, dilin yarattığı çok sayıda tehlikenin de bulunduğunu söylemektedir.

Dilden Kaynaklanan Anlaşmazlıklar

Mevlânâ, dilin insanları uzlaştırmak yerine, çoğu zaman gerçeği çarpıtarak anlaşmazlıklara yol açmasından kaygılanmaktadır. Dilsel açıklamaların farklılığı ve çeşitliliği sorununu Mevlânâ; “Karanlık Odadaki Fil” hikâyesinde çok gösterişli bir alegori ile dile getirmektedir(1945:cIII:101-102). Hikâyede, Hintlilerin karanlık bir ahıra bir fil getirip halka göstermek istedikleri, ancak mekân kapkaranlık olduğu için insanlar hayvanı gözle görerek değil, eliyle dokunarak incelenmek zorunda kaldıkları anlatılmaktadır. Ancak, herkes ‘elinin uzanabildiği’ kadarıyla bir alan incelediğinden dolayı, herkes fil hakkında farklı kanaatlere sahip oldu. “*Birisi eline hortumunu geçirdi, “Fil bir oluğa benzer“ dedi. Başka birinin eline kulağı geçti, “Fil bir yelpazeye benziyor” dedi*” (Mevlânâ, 1945:cIII:102). Mevlânâ’ya göre bu tür ihtilafların ortaya çıkması, bakış açılarının değişikliği, bilgilerin kısmî ve sınırlı olmasına bağlanabilir. “*Onların sözleri, görüşleri yüzünden birbirine aykırı oldu. Birisi dal dedi, öbürü elif. Herkesin elinde bir mum olsaydı sözlerindeki aykırılık kalmazdı.*” Böylece, Mevlânâ, bir yandan hakikatin asla bir öznel yorumla ifade edilemeyeceğini, nesnel gerçekliğe ancak mümkün olduğu kadar fazla görüşün katılmasıyla yaklaşılabileceğini söylemektedir. Başka bir deyişle, nesnellik ortaklıktan, beraberlikten doğan bir şeydir.

Mevlânâ, *Mesnevî’de* dilden doğan anlaşmazlık problemini, farklı dillerle konuştukları için birbirlerinin dediğini anlamayan dört kişinin üzüm için kavgaya tutuşmaları hikâyesinde ele almaktadır(1945:cII:283-286). Üzüm almak konusunda aynı arzuyu paylaşan ama farklı dillerde konuşan insanlar, söz konusu meyveyi değişik şekilde adlandırdıklarından ötürü anlaşmazlığa düşmektedirler. “*Sizin sözleriniz savaşa,*

nifaka sebep olur... Sizin sözünüz yüz türüdür, eseriye ancak savaş ve kızgınlıktan ibaret" (Mevlânâ, 1945:cII:285) şeklinde hikâyeyi yorumlayan Mevlânâ, bu tür ihtilafların insanın ancak eksik, tek taraflı bilgilerle donatılmış olmasından kaynaklandığını ve mânâya ulaşmak suretiyle ortadan kaldırdığını söylemektedir. Kavramsal seviyede bahsettikleri şeyin aynı olduğuna işaret eden Mevlânâ, "*Üzümlerin sûretleri kardeşdir. Fakat sıktın mı tek bir üzüüm suyu olur*" (1945:cII:286) diye ifade etmektedir.

Düşünürümüze göre, her ismin arkasında mutlaka bir mânâ, bir kavram bulunmalıdır. Kelime, o kavrama göndermede bulunma işlevini görür ve bunun dışında her hangi bir değer taşımamaktadır. Mevlânâ'ya göre, sûretin kıymeti, işaret ettiği özden kaynaklanır. Sûret kendi başına bir değer taşımaz. Bundan dolayı düşünürümüz, boş laflardan kaçınmak gerektiğini söylemektedir: "*Gönül istemeden ağza gelen lâtif sözler, külhandaki yeşillığe benzer dostlar. Uzaktan bak, geç. Yavrum onlar yemeye kokmaya değmez.*" (Mevlânâ, 1945:cII:218). Mutasavvıflara göre, insanda konuşmaya düşkünlük ile gevezelik, kişinin içinin boş olmasının işaretidir.⁴ Dil, düşünceleri iletmede vasıta, öyleyse harfleri aşarak manayı yakalamayı başarabilen kişi, dilin aracılığına değer vermez, konuşmaya hayatının zamanını ayırmaz. "*Mademki vefan yok, bari söyleme. Çünkü sözün çoğu, bizlik benlik davasıdır*"(1945:cV:97) diyen Mevlânâ, gereksiz yersiz konuşmak, bilgeliğin ve olgunluğun işareti olmadığını vurgular. Tersine, konuşmalar çoğu zaman insanın gelişmesine engel oluşturarak iç tecrübelerinin değerini aza indirmektedir: "*Bu dil, çakmak taşıyla çakmak demiri gibidir. Dilden çıkan da ateşe benzer. Mânâsız yere gâh hikâye yoluyla, gâh laf olsun diye çakmak taşıyla çakmak demirini birbirine vurma!*" (Mevlânâ, 1945:cI:128).

Mevlana, muhataba söylenen iltifatların ve tatlı sözlerin bir değer taşımaktan ziyade zarar verdiğini vurgular: "*Sözler, yazılar, tuzaklara benzer. Tatlı sözler, bizim ömrümüzün kumudur. İçinde su kaynayan kum pek az bulunur; yürü, onu ara!*"(1945:cI:86). Genel olarak Tasavvuf pratiğinde sükût etmek ve bir mecburiyet bulunmadıkça konuşmamak, konuşunca da ihtiyaç miktarı kadar söz söylemek takdirle karşılanmaktadır. Süfîler, nefsin kendini övmekten, arkadaşlar arasında sivrilmekten hoşlandığını bildikleri için susmayı konuşmaya tercih etmişlerdir. Bu, ahlaki eğitim metotlarından biri olarak görülmüştür.⁵ Bu anlamda Mevlânâ, "*Bu ağzı kapa da o âlemi gör. O âleme gözbağı, boğaz ve ağızdır*" (1945:cII:1) demektedir.

Konuşmanın ve susmanın diyalektik olarak birbirine bağlı olan iletişimin iki zorunlu unsuru olduğu söylenebilir. Düşüncelerimizi ifade etmek için konuşmak ne kadar önemli ise, başkasını anlamak için susmak da o kadar mühimdir. Sustuğunda insan başkasına söz söyleme hakkını tanımaktadır. Mevlânâ'nın sözün kesilmesini öngören ve böylece anlamaya zemin hazırlayan sükûtu tercih edilmesinde şaşırtıcı bir yan yoktur. Tasavvufta sükût, pasif bir içe kapanma olmadığı gibi, iletişimin ve diyalogun durduğu nokta da değildir. Sükût etmek, başka kaynaktan gelen bir sese kulak vermek demektir.

Sözlü İletişim Sürecinde Anlaşılma Sorunu

⁴ Gazâlî bu konuda, "*Bilmiş ol ki, dilin tehlikesi büyüktür. Kurtuluş ancak sükûttadır*" diye söylemektedir. Gazâlî: "*İhyâü 'Ulûmî'd-Din*", "*Lisanın Afetleri*", c. 3, s. 246.

⁵ Süleyman Ateş: "*İslam Tasavvufu*", Yeni Ufuklar Neşriyat, s. 225. Süfîler; hâl diliyle konuştukları için konuşmaya fazla ihtiyaç duymazlar. Onlar his, fikir ve bilgilerini hâl diliyle (lisan-ı hâl) birbirlerine aktarırlar. Süleyman Uludağ: "*Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*", s. 320.

Mesnevî'nin "dinle/işit", (bişnev) çağrısıyla başlaması bir tesadüf değildir. Mevlânâ, böylece, anlama sürecinde dinleme edimine ve dinleme yetisine merkezi rol atfettiğini göstermektedir. Anlama ve anlaşılma sürecinde dinlemenin rolünü göstermek için Mevlânâ, insanın bu dünyaya ancak dinleme yetisiyle donatılmış olarak geldiğine dikkat çekmektedir. Ona göre konuşma; daha sonra, iletişim sürecinde insanlardan öğrenildiği için, dinlemeye göre ikincil ve dolaylı bir yetenektir. "Çocuk önce, süt emme kabiliyetinde doğar, bir müddet susar ve tamamı ile kulak kesilir. Lâkırdı söylemeyi öğreninceye kadar bir zaman dudağını yumması, söz söylememesi gerekir" şeklinde hatırlatan Mevlânâ, dinlemeyi "edinilen bilginin" kapısı olarak tanımlayarak, dinleme aşamasından geçmeden söz söylemenin doğru olmadığını vurgulamak ister: "Anadan sağır doğan ise hiç dinlemediği için dilsiz olur; nasıl dile gelsin? Çünkü söz söylemek için önce dinlemek gerektir. Söze, kulak verme yolundan gir." (1945:cI:130). Mevlânâ, anlama ve bilgi edinme esnasında dinlemeye konuşmaya göre daha fazla önem vermektedir: "Söz söylemem, mânâsız çan çan etmem, ağzından anlayışını alıp götürür. Kulak kuma benzer, anlayışını içiverir!" (1945:cIII:162).

Anlamak için dinleyicinin konuşmada yer alan fikirlere "açık olması ve kulak vermesi" gerekir. Dolayısıyla, Mevlânâ'nın talep ettiği "için temizlenmesi" şartının yerine getirilmesi, muhakkak dinleyebilme yeteneğimizin geliştirilmesiyle yan yana gelmelidir. "Ey bülbül, bana karşı sözü kes de kulak kesil!" (1945:cVI:145).

Mevlânâ'nın *ne kadar bilgili olursan ol, muhatabın anladığı kadar bilginin anlayışından çıkan sonuç da bize bilginin toplumsal ve iletişimsel boyutlara sahip olduğunu gösterir. Mevlânâ herhangi bir bilginin ancak iletişimde değer kazandığını belirterek muhatabın anlayış kabiliyetine büyük önem vermektedir. Mesnevî'nin birçok yerinde muhatabın seviyesizliğinden şikâyet eden Mevlânâ; aynı zamanda, bir yapıtın anlaşılmasında dinleyicinin yapıcı rolünü de belirtmektedir: "Birisinin sözü güzelse dinleyicidir. Öğretmenin heyecanı ve işe iyi sarılması, çocuğun tesiriyledir. Yirmi dört şubeden çalgı çalan bir çalgıcıya, dinleyen olmadı mı çalgısı bir yük olur."* (Mevlânâ, 1945:cVI:133).

Düşünür, "Halka, kendi aklınız miktarınca değil, onların akılları miktarınca söz söyleyin..." (Mevlânâ, 1945:cVI:208) diyerek, insanların bazı gerçekleri anlamaya hazır olmadıklarından dolayı, mânâyı ancak onun anlayabilecekleri şeklinde ifade etmek gerektiğini söylemektedir. "Bu sözler alêlâde halkın aklına göre söylendi... geri kalanı ise gizlenmiştir!" (Mevlânâ, 1945:cIV:263) der. Konuya vakıf olmayan insanı küçük çocuğa benzeten Mevlânâ, "Baba, küçük çocuğuna onun dilince "Ti, ti" der, akli, âlemi ölçüp biçse bile! ... Henüz söz bilmez cahile bir şeyler öğretmek için kendi dilini terk etmek, onun dilince konuşmak gerek." (1945:cII:252) diyerek bu konuyu açıklamaktadır.

Mevlânâ, kötü görünmekten ziyade etkisiz olmasından kaygılanarak muhatabı kazanmak için onun diliyle konuşmak gerektiğini vurgular: "Mademki meclisteki dinleyenler aşağılık kişiler, aşağılık söz söylemeden başka çare yok." (1945:cVI:102). Başka bir yerde Mevlânâ aynı fikri şöyle ifade eder: "Aşağılık kişiler, her söz söyleyeni hor hakir bir hale getirirler. Sözü yüceyse, değerliyse bile o sözün kaderini düşürürler. Çünkü söz, dinleyene göre söylenir; terzi kaftanı adamın boyuna göre biçer" (1945:cVI:101)⁶. Mevlânâ'nın kendisinin de bu tür anlatım tarzından memnun olmadığını, bu tür ifadelerle, örneklere ve hikâyeciliğe başvurmaktan rahatsız

⁶FîhiMâfih'inde Mevlânâ, şöyle bir örnek vermektedir: "Dinleyen, hamur yağuranın önündeki un gibidir. Söz de suya benzer. Una kendisine elverişli olacak ölçüde su katarlar." "Söz, dinleyenin anlayışı nispetinde gelir. O, hikmeti çekmedikçe, hikmet de çıkmaz." Mevlânâ, FîhiMâfih, s. 150.

olduğunu ve yanlış anlaşılmalardan yakındığını görmek mümkündür: “*Bu söylediğin sözler yok mu? Senin anlayışın miktarı ancak... öldüm iyi ve doğru anlayışın hasretinden!*” (1945:cIII:170).

Anlamanın ancak çabalar sonucunda meydana gelebileceğini, kendi benliğini arındırma yoluyla, konuyu inceleme, araştırma; bilgilerin pekiştirilmesi suretiyle meydana gelebildiğini söyleyen Mevlânâ, insanın mânâyâ ulaşmak için gayretli ve kararlı olması gerektiğine dikkat çeker: “*Mâna kapısını döversen açarlar.*” (1945:cI:230).

Anlaşmanın Dilsel Olmayan Şartları

İnsanların birbiriyle anlaşılabilir ve huzur ortamını yaratmaları için dilin yegâne bir araç olduğunun söyleyen Mevlânâ, yine de anlaşılabilir durumunun dil ile sınırlı olmadığını söylemektedir. Mevlânâ; insanların dil gibi iletişim ve bilgi paylaşım aracına sahip olmalarına rağmen, çoğu zaman birbirini anlamakla zorlandıklarından yakınmaktadır: “*Konuşan, söz söyleyen iki kişi bile birbirinin halinden haberdar olmazsa duvarla kapı, nasıl birbirini anlar, duyar?*” (1945:cIII:121). Dilsel olmayan iletişim imkânlarını araştırırken Mevlana diskursif (sözel) iletişimden daha etkileyici olan, rasyonel akıl yürütmelerine dayanmaksızın, sezgi ve sevgiyi temel alan bir “gönül dilinden” bahsetmektedir: “*Şu halde mahremlik dili, bambaşka bir dildir. Gönül birliği dil birliğinden daha iyidir. Gönülden sözsüz, işaretsiz, yazısız yüz binlerce tercüman zuhur eder.*” (1945:cI:97).Gönülden gönüle bir pencere olduğunu (Mevlânâ, 1945:cIII:359) söyleyen Mevlânâ'ya göre insan, “benliğini” yok ederek bencilliğini de aza indirgeyen aşk halini her tür çatışmaların dermanı olarak görür.

Dilsel iletişim sürecinde meydana gelen anlaşmazlıkların giderilmesi için bazen söz konusu iletişimin sınırları dışında çıkmak gerekir. Mevlânâ'ya göre, bir insanın sözlerinin doğru anlaşılabilmesi için, söz konusu sözleri daha geniş bir bağlamda ele almak gerekmektedir. Bunun için insanın eylemlerine, niyetlerine ve hedeflerine bakmak gerekmektedir: “*Söz, amel ağacının meyvasıdır. Çünkü o amelden doğar.*” (Mevlânâ, 1958:100). Mevlânâ, ayrıca yaşam tecrübesinin kanaat getirmek için en verimli ve en güvenilir bilgi kaynağı olduğunu vurgular: “*Gözün bir an içinde gördüğünü dil, yıllarca söylese anlatamaz.*” (1945:cIII:162).

Mevlânâ'ya göre, gruplar arası, mesleki veya kişisel olsun her tür iletişim süreçlerinde yaşanan kopukluktan sadece dilsel ifadeler ve dil bilgisi sorumlu tutulmaz. Hatta ortak dilin bulunması çoğu zaman anlaşmak için yeterli olmayabilir: “*Aynı dili konuşma, hısımlık ve bağlılıktır. İnsan yabancılarla kalırsa mahpusa benzer. Nice Hintli, nice Türk vardır ki dildeşirler. Nice iki Türk de vardır ki birbirlerine yabancı gibidirler.*”⁷(Mevlânâ, 1945:cI:97).Mevlânâ, insanların ancak ortak niyet ve değerleri üzerinde odaklaştıkları zaman anlaşmaya varabileceklerini söylemektedir: “*Hacca gidersen hac yoldaşı ara. Ama ha Hintli olmuş, ha Türk, ha Arap. Onun şekline rengine, bakma; azmine ve maksadına bak.*” (1945:cI:219, 232).

Bu bağlamda, Mevlânâ; dilsel ile kültürel farklılıkların sadece mânâ (kavram) düzeyinde ortadan kaldırılabileceğini, insanların da ancak mânâyâ vardıkları zaman ortak anlayışa ulaşabileceklerini düşünmektedir: “*Bir yerde on tane çırağ bulundurulursa görünüşte her biri, öbüründen ayrıdır. Nûruna yüz çevirirsen şüphesiz ki birinin nûrunu öbürlerinden ayırt etmeye imkân yoktur. Yüz tane elma, yüz tane de*

⁷FîhiMâfih’inde Mevlânâ ayrıca şöyle açıklama yapmaktadır “*Söz bahanedir. Bir insanı diğer bir insana doğru çeken şey söz değil, ikisinde mevcut olan ruhi birlikten bir parçadır.*” Mevlânâ:“*FîhiMâfih*”, s. 89.

ayva saysan her biri ayrı ayrıdır. Onları sıkarsan yüz kalmaz, hepsi bir olur."(1945:cI:54).Mevlânâ'ya göre dış görünüşler ve kültürel altyapılar itibariyle farklı ve çeşitli olan insanları birbirine bağlayabilen ve uzlaşmayı sağlayabilen hususlar bulunabilir. İnsanları ortak kılan ve adeta onların insanî özünün ifadesi olan özellikleri arasında başta temel değerler ve umutlar yer almaktadırlar.

Mevlânâ'ya atfedilen yedi öğüt, aslında yedi evrensel nitelikteki değer dile getirmektedir. Cömertlik, tevazu, hoşgörü, sabır, doğruluk ve dürüstlük gibi ahlâkî değerler, hemen her insanın gerçekleştirmeye çalıştığı öncelikli faziletlerdir.⁸ Mevlânâ, bahsedilen değerlerden uzaklaşıldığında ortaya çıkan ayrılığı ise şu ifadelerle dile getirir: "*Hattâ yetmiş iki milletin her biri öbürlerinin halinden bihaberdir... hepsi de şüphe içinde kalmıştır*" (1945:cIII:121). Mevlânâ'nın yukarıda bahse geçen "Üzüm Yemek İsteyen Dört Kişinin Hikayesinde" anlattığı gibi, insanlar herkesin muradının, yaşama amacının aynı olduğunu anlasaydılar, tüm kavgalar sona ererdi. Anlaşmazlıklar insanların birbirinden ve hatta kendilerinden dahi az bilgili olmalarından kaynaklanmaktadır. Mevlânâ toplumu sarsan çatışma ve kavgaların sebebinin dünyevî menfaat ve hırslar olduğunu söyleyerek bu durumu insanların dar görüşlü olmalarına bağlamaktadır. Daha yüce hedefe gözleri dikmiş ve akıbetini sorgulamış olsaydılar kavgalar için ne sebep, ne de zaman kalırdı. İnsanların arasındaki kavgaların niteliksizliğini Mevlânâ aşağıdaki satırlarda izah etmektedir: "*Halkın savaşı da çocukların savaşı gibidir. Tamamı ile mânasız, esassız ve hor! Hepsi sopadan kılıçlarla savaşırlar. Hepsi faydasız bir şeyle uğraşıp dururlar. Hepsi, bu bizim Burak'ımız Düldül yürüyüşlü atımız diye bir sopaya binmiştir.*" (1945:cI:275).

İnsanlar gözü birbirlerine diktiklerinde mutlaka bir dizi farklılıklar, eşitsizlikler ve zayıflıklar tespit eder, üstünlük iddialarına ve iktidar kavgalarına girerler. İnsanların birbirini eşit görmeleri sağlamak adına kıyas için herkesten eşit mesafede uzak olup, herkes için aynı derecede saygın olan bir mercie ihtiyacı vardır. Din kurumu ve Tanrı makamı işte böyle bir imkân sunar insanlara. Çünkü tüm farklılıklara ve çeşitliğine rağmen Allah'ın önünde tüm insanlar aynıdır.

Mevlânâ, hangi kimlikten, dinden, dilden, etnik gruptan olursa olsun tüm insanlığı Yüce Yaradan'ın eseri olarak gördüğü için, kişinin ırkına veya görüntüsüne bakarak değerlendirilmesini asla kabul etmez. Düşünürümüz, tüm insanların yaradılış itibariyle eşit olduğunu ve herkeste insân-ı kâmil olma potansiyeli bulunduğunu söylemektedir. Ancak bunun için kişinin kendisini tanıması ve kendinde bulunan o cevheri araması gerekmektedir.

Mevlânâ toplumsal anlamda bütünleşmenin, birlik ve beraberliğin önemini vurgulamakla sınırlı kalmıyor, anlaşmazlık ve çatışmaların sebeplerini analiz ederek, bu sorunların önlenmesinde yardımcı olacak bir dizi öneri ve tavsiyede bulunmaktadır. Mevlânâ, din, dil ve ırk ayrımı yapmaksızın tüm insanlığı ortak kardeşlik duyguları etrafında buluşturur. Mevlânâ; toplumsal etkileşimde ve eğitimde edinilen yanlış görüş ve yargılardan kurtulmak gerektiğine dikkat çekmektedir. Özellikle günümüz küreselleşen dünyasında yaşanan fikir ayrılıkları, savaş, kargaşa, kavga, çatışma gibi kaygı verici durumlar karşısında Mevlânâ'nın fikirlerine her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

⁸ Cafer Sadık Yaran: "*Mevlânâ'nın Yedi Öğüdü: Evrensel Erdemler, Kozmik Temellendirmeler ve Aidiyet Meselesi*", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, Sy: 16, s. 21-48.

- ATEŞ, Süleyman: **İslam Tasavvufu**, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 2004
- AZİZ, Aysel: **İletişime Giriş**, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2010
- DEMİRCAN, Ömer: **İletişim ve Dil Devrimi**, Yaylım Yayıncılık, İstanbul, 2000
- EMİROĞLU, İbrahim: **Sufi ve Dil**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002
- FÜRÛZANFER, Bediuzzaman: **Mevlânâ Celâleddin**, çeviren F.N.Uzluk, M.E.B., İstanbul, 1989
- GAZALÎ. İhyâuUlûmi'd-Din, Gazalî: **İhyâuUlûmi'd-Din**, çev: Ahmed Serdaroglu, İstanbul, 1975
- GREEN, Nile: **Sufizm: a Global History**, Willey-BlackWell, Chichester, 2012
- MEVLÂNÂ, Celâleddin Rumi: **Mesnevi (I-VI)**, çeviren Veledîzbudak, M.E.B., İstanbul, 1945
- _____ : **FihîMâfih**, çeviren Meliha Ülker Tarıkahya, Maarif Basımevi, İstanbul, 1958
- ULUDAĞ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2002
- VENDRYES, J.V. **Dil ve Düşünce**: çev. Berke Vardal, Multilingual, İstanbul, 2001
- YARAN, Cafer Sadık: **Mevlânâ'nın Yedi Öğüdü: Evrensel Erdemler, Kozmik Temellendirmeler ve Aidiyet Meselesi**, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007, Sy: 16, s. 21-48.